

راهیابی خطا در عنوان کتاب

سید حسن فاطمی

عنوان و نامی که مؤلف برای اثر خویش انتخاب می کند از اهمیتی خاص برخوردار می باشد. نگارنده در این مقاله به گوشه‌هایی از لغزشها و اشتباهاتی که در عناوین بعضی از کتابها به چشم می خورد اشاره کرده است.

* **آداب الخواص**، ابوالقاسم حسین بن علی (م ۴۱۸)

سید اعجاز حسین در کشف الحجب، صفحه ۳۳ کتاب فوق را این گونه معرفی کرده است. حال آنکه نویسنده در فهرست آثارش آن را **آداب الخواص** معرفی می کند.^۱

* **الأربعین فی إمامة الأئمة الطاهرين**، مولی محمد طاهر

قمی (م ۱۰۹۸)

این کتاب در سال ۱۴۱۸ ه.ق. تصحیح و با عنوان فوق به چاپ رسیده است. باید توجه داشت که وجهی برای منصوب یا مجرور بودن «الأربعین» وجود ندارد. از سوی دیگر اگر «الأربعون» باشد، سجع عنوان کتاب به هم می خورد.

ظاهراً نام درست این اثر، کتاب **الأربعین فی إمامة الأئمة الطاهرين** است. چنانچه شیخ حر عاملی در **أمل الأمل**، جلد دوم، صفحه ۲۷۷ (تحقیق سید احمد حسینی) لفظ «کتاب» را ذکر کرده است. نویسنده در مقدمه می نگارد: «سَمَّيْتَهُ الأربعين في إمامة الأئمة الطاهرين». احتمالاً کلمه «کتاب» افتاده است.

قابل ذکر است که شیخ حر عاملی و شیخ آقا بزرگ تهرانی نام دقیق کتاب را ذکر نکرده‌اند. شیخ حر عاملی در **أمل الأمل** می نگارد: کتاب **الأربعین في فضائل أمير المؤمنين وإمامة الأئمة الطاهرين عليهم السلام**. در ذریعه، جلد اول، صفحه ۴۱۹ **الأربعون حديثاً و دليلاً في إمامة الأئمة الطاهرين عليهم السلام** نامیده شده و در همان جلد، صفحه ۴۳۴ می نگارد: **الأربعون دليلاً لإمامة أمير المؤمنين و الأئمة المعصومين عليهم السلام**.

* **الإقبال بالأعمال الحسنة فيما يعمل مرة في السنة**، ابن

طاووس

روشن است که «يُعمَل» به صيغة مجهول درست است.

* **الإقتصاد الهادي إلى طريق الرشاد**، شیخ طوسی (م ۴۶۰) گذشته از اینکه نباید برای همزه وصل علامت همزه قطع (ء) گذارد، چنین عنوانی برای کتاب درست نیست. شیخ طوسی در کتاب فوق، نامی از این اثر به میان نیاورده است؛ اما در فهرست (تحقیق سید محمد صادق بحر العلوم، ص ۱۶۱) آن را این گونه می نامد: **الاقتصاد فيما يجب على العباد**. در ذریعه نیز به اشتباه از آن این گونه نام برده شده: **الاقتصاد الهادي إلى طريق الرشاد فيما يجب على العباد** و در پایان برخی از نسخه‌های خطی چنین معرفی شده: **الاقتصاد الهادي إلى طريق الحق و سبيل الرشاد**.^۲

* **أنوار الهدى في تحقيق البداء**، سلیمان بن عبدالله ماحوزی (م ۱۱۲۱) سید اعجاز حسین در کشف الحجب چنین نامی را برای کتاب فوق ذکر می کند؛ اما نویسنده در اجازه‌ای به محمد رفیع بیرمی در تاریخ ۱۱۱۱ کتاب خود را **إعلام الهدى في مسألة البداء** معرفی می کند.^۳

همچنین سلیمان ماحوزی در فهرست آل بویه و علماء البحرين، صفحه ۷۸ از **إعلام الهدى في مسألة البداء** نام می برد.

* **تفسير كثر الدقائق**، میرزا محمد مشهدی (م حدود ۱۱۲۵) اولاً کلمه «تفسیر» جزء عنوان کتاب نیست. اضافه کردن این گونه کلمات، دست کم فهرست نگاری را با مشکل مواجه می کند. ثانیاً همان گونه که نویسنده در مقدمه می گوید، نام کامل کتاب، **كثر الدقائق و بحر الغرائب** است و ضروری است نام کامل کتاب روی جلد نوشته شود.

شیخ آقا بزرگ در ذریعه، جلد ۱۸، صفحه ۱۵۱ می گوید: بعضی به اشتباه از آن به **كثر الحقائق و بحر الدقائق** نام برده‌اند.

* **تهذيب الأحكام في شرائع الاسلام**، شیخ طوسی (م ۴۶۰)

ابن شهر آشوب در **معالم العلماء**، صفحه ۱۱۴ (تحقیق سید

روشن است که «الفقهیة» صفت «القواعد» است و باید در اعراب از آن پیروی کند و مرفوع باشد نه مجرور. ناگفته نماند که در صفحه اول کتاب این گونه ضبط شده؛ ولی روی جلد، اعراب الفقهیة نوشته نشده است.

*** کتاب الخلاف، شیخ طوسی (م ۴۶۰)**

نام درست کتاب فوق، مسائل الخلاف است. چنانچه در فهرست، صفحه ۱۶۰ از کتاب خود این گونه یاد می کند.

*** كشف الحجب و الأستار عن أسماء الكتب و الأسفار، سید اعجاز حسین (م ۱۲۴۰)**

در الكرام البررة، جلد ۱، صفحه ۱۴۹ «عن وجه الكتب» نوشته شده. در أعيان الشيعة، جلد ۳، صفحه ۴۶۷ كشف الحجب عن أسماء المؤلفات و الكتب معرفی شده. اما نویسنده در مقدمه، از کتاب خود این گونه نام می برد: كشف الحجب و الأستار عن أحوال الكتب و الأسفار.

*** لباب الألباب في ألقاب الأطياب، مولی حبیب الله شریف کاشانی**

شیخ آقا بزرگ در ذریعه، جلد ۱۸، صفحه ۲۷۷ این گونه از کتاب فوق نام می برد؛ اما در مقدمه و خاتمه کتاب، لباب الألقاب في ألقاب الأطياب نامیده شده است. گویا نقل آقا بزرگ صحیحتر است.^۸

*** اللّمة الدمشقية، شهید اول (م ۷۸۶)**

کتاب شامل متن اللّمة الدمشقية في فقه الإمامية در بالای صفحات و در ذیل آن، متن الروضة البهية في شرح اللّمة الدمشقية آمده است. جا داشت عنوان کامل هر دو کتاب و نویسنده آنها روی جلد نوشته می شد.

*** محامل الإعجاز، سلیمان بن عبدالله بحرانی (م ۱۱۲۱)**

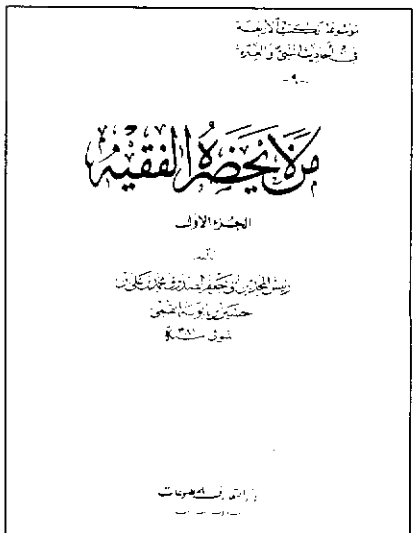
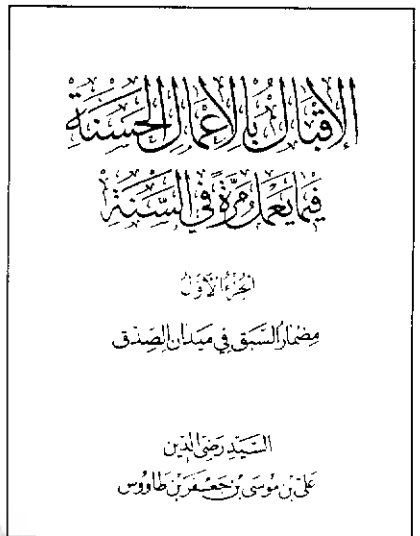
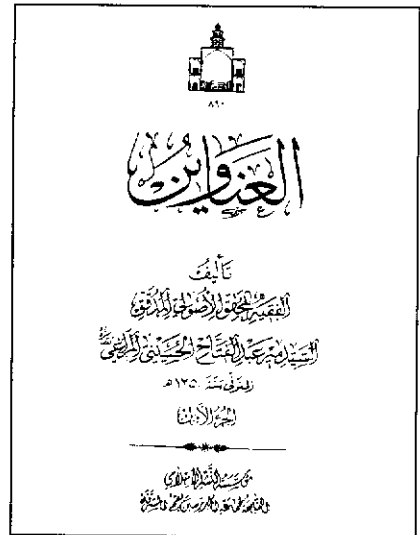
شاگرد نویسنده، عبدالله سماهیجی در اجازه اش و محدث بحرانی در لؤلؤه - برخلاف كشف الحجب، صفحه ۴۹۲ - این کتاب را مخائل الإعجاز نامیده اند.^۹

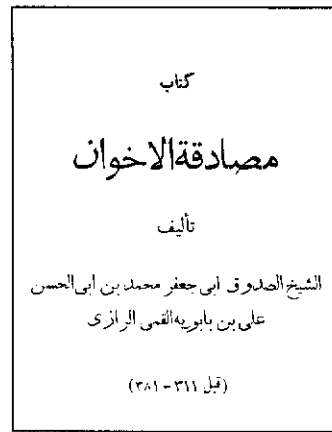
*** مصادقة الإخوان، شیخ صدوق (م ۳۸۱)**

در موارد متعدد در این کتاب بی واسطه از محمد بن یحیی عطار و علی بن ابراهیم بن هاشم قمی و سعد بن عبدالله اشعری روایت شده است. در حالی که هیچ کدام آنها از مشایخ شیخ صدوق نیستند. با اینکه گاه یا لفظ «حدثنی» روایت شده که در بی واسطه بودن صراحت دارد. شیخ صدوق در آثار دیگر به واسطه پدر یا دیگران از آنها روایت می کند.

اما بنا به نقل شیخ طوسی و نجاشی، پدر شیخ صدوق کتابی به نام الإخوان داشته است.^{۱۰} شیخ صدوق نیز کتابی به نام مصادقة الإخوان نگاشته^{۱۱} که به ما نرسیده است. در واقع کتابی که به نام مصادقة الإخوان چاپ شده و به این نام شهرت یافته همان الإخوان تألیف علی بن بابویه پدر شیخ صدوق است و سه راوی مذکور، مشایخ اویند.^{۱۲} در خور توجه است که اگر این کتاب از شیخ صدوق باشد، تمام روایات فراوانی که به واسطه آن سه تن نقل شده مرسل خواهند بود؛ زیرا واسطه میان شیخ صدوق و آنها افتاده است. اما اگر نویسنده آن علی بن بابویه باشد - که چنین است - آن روایات از این جهت قابل خدشه نیستند.

*** من لا یحضره الفقیه، شیخ صدوق (م ۳۸۱)**

عنوان فوق، عنوانی معروف برای آن کتاب است و برخی چون این نام را بی معنی دانسته‌اند، آن را با عنوان فقیه من لایحضره الفقیه به چاپ رسانده‌اند؛ ولی با مراجعه به مقدمه کتاب به دست می‌آید که لفظ «کتاب» جزء نام این جامع حدیثی می‌باشد. کتاب من لایحضره الفقیه یعنی کتاب کسی که فقیهی نزدش نیست. چنان که کتاب طب محمد بن زکریای رازی - که صدوق نام کتابش را از آن گرفته - کتاب من لایحضره الطیب است.^{۱۳}

*** مناهج المنهج، قطب الدین کیدری**

عنوان فوق در کشف الحجب، صفحه ۵۵۷ آمده است. ظاهراً مباهج المهج فی مناهج الحجج صحیح است؛ چنان که در روایات این گونه ذکر شده است. عنوان دوم با موضوع کتاب مناسب است؛ زیرا کتاب در موضوع سیره معصومان (ع) و فضایل و معجزات آنان است.^{۱۴}

*** منیه المرید فی آداب المفید و المستفید، شهید ثانی**

نسخه‌ای خطی از منیه المرید به شماره ۱۰۱۷ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می‌شود که پایان کتابت آن به تاریخ ۲۳ جمادی الاولی سال ۹۵۴ یعنی دو ماه پس از اتمام تألیف آن باز می‌گردد. شهید ثانی روی برگ اول به خط خود چنین نگاشته است: «کتاب منیه المرید فی أدب المفید و المستفید لهذا العبد الفقیر إلى الله تعالی زین الدین علی بن أحمد الشامی العاملی - عامله الله بلطفه و عفا عنه بفضلہ.»^{۱۵} و نیز در همین نسخه که صحیحترین و معتبرترین نسخه موجود از منیه المرید می‌باشد آمده است: «سمیتهای منیه المرید فی أدب المفید و المستفید.»^{۱۶}

بنابراین لفظ «آداب» در عنوان کتاب اشتباه و «أدب» صحیح می‌باشد.

*** نهیة المرام، سید محمد بن علی (صاحب مدارک الأحکام)**

چنانچه در مقدمه تحقیق شده، نام کامل کتاب، نهیة المرام فی شرح مختصر شرائع الإسلام است که آوردن نام کامل، روی جلد ضروری است.

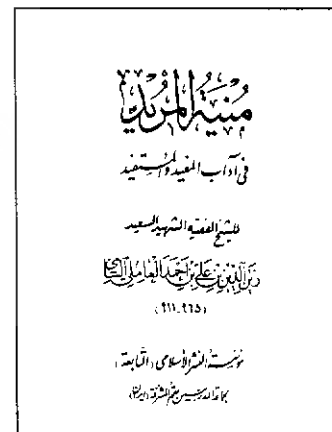
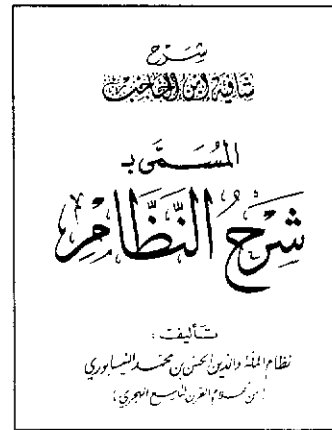
*** النهیة و نکتها، ۳ جلد، شیخ طوسی و محقق حلی (م ۶۷۶)**

این کتاب در واقع در بردارنده سه کتاب است:

۱. النهیة فی مجرد الفقه و الفتاوی، تألیف شیخ طوسی.
۲. نکت النهیة یا حل مشکلات النهیة، تألیف محقق حلی.
۳. المسائل المصریة، تألیف محقق حلی. (رساله کوچکی است که در پایان جلد سوم آمده است.)

متن نهیة در بالای صفحه و متن نکت النهیة در ذیل آمده است. این گونه نام گذاری برای کتاب، هیچ توجیه کتاب شناسی ندارد. لازم بود نام هر کتاب با نویسنده آن جداگانه روی جلد ذکر می‌شد.

۶. ر.ک: ذریعه، ج ۱۱، ص ۲۹۴.
۷. مجله نور علم، ش ۱۹، ص ۷۳.
۸. مقدمه غایة المراد، ص ۳۸۷.
۹. ذریعه، ج ۲۰، ص ۱۳۷.
۱۰. الفهرست، شیخ طوسی، نجف، ص ۱۱۹؛ رجال النجاشی، تحقیق سید موسی شبیری ۶۷.
۱۱. رجال النجاشی، ص ۳۹۰.
۱۲. ر.ک: ذریعه، ج ۱، ص ۳۸۲ و ج ۲۱، ص ۹۷.
۱۳. مجله نور علم، ش ۲۱، ص ۷۵.
۱۴. ذریعه، ج ۲۲، ص ۳۴۹.
۱۵. منیه المرید، تحقیق رضا مختاری، مقدمه، ص ۶۷.
۱۶. همان، ص ۷۵.

- پی نوشت:**
۱. ذریعه، ج ۱، ص ۱۸ و ۳۸۷.
 ۲. ر.ک: مقدمه غایة المراد، تحقیق رضا مختاری، ص ۳۶۷.
 ۳. ذریعه، ج ۲، ص ۲۴۲ و ۴۴۸.
 ۴. ر.ک: مقدمه غایة المراد، ص ۳۷۲.
 ۵. ذریعه، ج ۱۱، ص ۲۵۵ و ۲۶۵.